

ALKOTÓMŰHELY

BARÁCIUS ZOLTÁN

NAGYOK LEHETÜNK-E A KICSIK KÖZÖTT?

Minden műalkotáshoz érzelmi indíték szükséges — írta Tolsztoj.

Deák Ferenc két drámájában is szerepeltem. Papiruhában álltam a színpadon és befelé forduló döbbenettel szövegeltem az *Afonyák*-ban, majd gúnyában sírtam el Donát apjának keservét, s tehetetlenül emeltem öklömet az ég felé a *Légszomj* zárójelenetében.

Valahányszor színpadra léptem, éreztem, hogy Deák Ferenc forradalmi hangon beszél. Nagy-nagy igazságszeretettel bontja ki témáját, kritikai szemmel kifelé fordul, mert ha az ember pusztulásba rohan, mit is tehet a kortárs, ha író? Óva inti a leszűkülő látókörű embert, figyelmezteti, könyörög hozzá: tisztultabb légkörben szeretnének élni, segítségre és megértésre van szükségünk mindannyiunknak, akik ezen az égtájon dolgozunk, gátlásoktól sohasem mentesen.

Erre az intelemre a *Teher*, Deák Ferenc nemrég bemutatott első filmje rádupláz.

Eredetileg tévédrámának készült. Sugározták is, de a felhalmozódott anyagból Vuk Babić rendező egész estét betöltő művészfilmet alkotott.

Hetvenhét esztendő a film. Ifjú művészet.

Deák és Babić elfogadták az új irányzatot. Nem kértek kölcsönbe témát a drámairodalomból, — filmet »írtak«. Deák legújabb művészi megnyilatkozásában a táj embereinek alkalmazkodási képtelenségét mutatja be, ezért bátran mondhatjuk, hogy a *Teher* a *Légszomj* egyenes folytatása. A szerző igazi írói szenvedélyessége ezúttal teljes megvilágításba került, a filmben végre szuverenül fejezhette ki magát, s hogy műve depressziót áraszt, s óhatatlanul a katasztrófa felé utal, nem az ő hibája. Az emberek, akikről vall, nem boldogulnak a problémákkal.

Mert mivel foglalkozzon a filmíró, ha vajdasági? Nálunk programként nincs és nem volt meghirdetve egyetlen irányzat sem, a jugoszláv filmművészet valamiféle nemzeti jellegéről sem beszélhetünk. Az író írhat a háborúról, szerelemről, átírhatja a klasszikusokat.

A lényeg: nem vagyunk azonos fejlettségi fokon az amerikaiakkal, franciákkal, olaszokkal, angolokkal, sőt még a kicsik között sem vagyunk a legnagyobbak. A tavalyi és a tavalyelőtti pólai fesztivál egyre utal: a jugoszláv film a régimódi provincializmus tengerére hajózott, a szellem válsága a filmesek berkeiben néhány esztendeje tart. A jugoszláv film várja, óhajtja a művészi és politikai rehabilitációt. Mégis az illetékesek a közelmúltban óvatosan csak stagnálást jeleztek. S közben olyan művek készültek, mint a *Burduš* és a *Lepa parada*. A filmkölcsönző vállalatok megvásárolták, országszerte be is mutatták őket. Büntetlenül.

A fentiek figyelembevételére után azt mondhatjuk: rossz pillanatban látott munkához a Deák—Babić tandem.

A stáb kivonult Kispiacra. Egy hónapig tartott a forgatás, s ezalatt mintegy öt filmre való anyagot vett szalagra. Műtermi fényképezés nem volt, a film a szabadban, a pusztán, a kispiaci tanyák udvarában, tornácán, a kocsmában, az utcán játszódik. Belekomponálták a Tiszát is, a kompot.

Deák Ferenc Bánátban, egy Bega menti községben nőtt fel. Som, galagonya, kőkény, juhar nő azon a tájon. A fában a csomók gyantát könnyeznek, és az emberek emlékezet óta keményen, a földhöz ragadva dolgoznak. Fogy ezen a vidéken a levegő. Vélt biztonságban pihelve fogy el az élet azok számára, akik a másként élés lehetőségét is elutasítják.

Róluk szól tehát a *Tehér*. Az itthon maradt öregekről, fiatalokról és a fiúról, aki idegenben próbált szerencsét. Falu: magyarokkal, szerbekkel, horvátokkal, szlovákokkal, telepésekkel. Isznak és búsulnak. Köldöksínórral kötődtek a röghöz; a düledező falu házai akár a szörnyű intellem néznek vissza ránk a vászonzról.

A film sokat »mutat«. A *Tehér* jó film. Különösen az első harmad tetszett, amelyben az igazi filmbeli feszültség jelenvalóságát érezzük. Kár, hogy a továbbiakban — a Németországban dolgozó fiú hazatérésével — szétesik a kompozíció, az otthon maradottak sorsa háttérbe szorul, mert ez a kitérő lebontott egyet-mást a dráma anyagából.

Az alkotók a cselekmény háttéréül a pusztát, a puszta vízióját is felhasználták, akárcsak Jancsó Miklós, aki kamerájával már évekkal ezelőtt felfedezte a »végtelen tengert«. Hasonló tematikájú filmet is volt már alkalmunk látni, hiszen a *Holt vidék* is a megváltozott falusi élet ezerszínű bajával, a problémák megoldhatatlanságával foglalkozik.

Miért tartom értékes filmnek a *Tehert*?

Lawrence Durrell egy helyütt kijelentette, hogy a modern filmes csak akkor boldog, ha levelezheti mások munkáját. Művészi produktumát tekintve ő korunk nyomoréka.

A *Tehert* azonban rengeteg jó szándék jellemzi. Rendhagyó, magas színvonalú filmet készíteni ma nem egyszerű, gondtalan szórakozás. Pénz kell és megint pénz. A Babić—Deák-film ezektől a tényektől függetlenül jött létre. Ilyen »belső ihletésű« filmet nálunk nem for-

gatnak, filmjeink többségének kevés köze van a valósághoz, de nagyon zavaros vizekre eveznénk, ha azt állítanánk, hogy a *Téher* forradalmasítja a szakmát. Követői biztosan nem lesznek ennek a munkának, hacsak a festőien hatásos vajdasági táj nem vonzza ide a kamera mestereit.

Hova soroljuk a filmet? Haladó vagy nem haladó? Modern?

Nálunk még elemi szinten sincsenek felderítve a film fejlődésének törvényszerűségei, erről tehát nem vitázhatunk. Mégis a *Téher* hovatarozása szerint a vallomásszerű, szerzői filmek kategóriájába sorolhatjuk. De kísérleti filmnek is nevezhető, mert először láttunk, hallottunk két nyelven beszélő filmet. Kísérlet azért is, mert a rendező nagyrészt olyan színészeket szerepeltetett, akik bizony idegenül, görcsösen mozogtak a kamera előtt, mégis ez a kísérlet kifejezője lehet, alakítója is a vajdasági filmművészetnek.

Miért nincs a filmnek forgalmazója? Rendben van, a *Téher* nem zárkozhat fel a világ élvonalába, de a cipő, amelyet lábunkra akarunk húzni, végre ráillik, mert mindeddig néhány számmal kisebb lábbeli szorította a nagyujjunkat. Nem sokra mentünk a túlméretezett cipőkkel sem.

A forgalmazóknak nem kell a *Téher*.

Ez a felismerés mélységesen lehangoló. Hiszen a »szakemberek« egyre azt bizonygatják nekünk »fogyasztóknak«, hogy a tömeg nem kívánja befogadni a szellemi értékeket. Áthidalhatatlan szakadék tátong immár a művész- és közönségfilm között?

Riasztó képet ábrázolnak a tömegek mai ízléséről. Példának hozzák fel, hogy Jancsó Miklós és Fábri Zoltán külföldön nagy sikereket értett filmjei iránt Magyarországon nincs érdeklődés. Azt jelenti ez, hogy a nagyközönség mai szellemi állapota a nullára redukálható és a szocialista művészetnek nincs forradalmi hivatása?

Vajon ki az illetékes a nem mellékes ügyben, hogy a tömeget új szellemi értékekkel gazdagítsa? Hirdetünk minőségi éveket a gazdaságban, de visszariadunk annak gondolatától, hogy a művészet terén is programáljunk minőségi heteket, hónapokat, éveket, uram bocsáss — századokat. A tömegek tudatát ma vagy holnap át lehet alakítani, s itt nem gondolunk arra, hogy a rossz filmeket adminisztrációs úton a bunkerba kell süllyeszteni, hanem csupán vízumot és teret kell biztosítani azoknak az alkotóknak, akiknek filmjeit becsületbeli ügynek kezelve vetíthetjük a falu és a város közönségének. Mert ne feledjük: a film hatása ma is számottevő, s nem hisszük, hogy ennél népszerűbb művészet valaha is lesz.

Bátor, harcos filmekre van szükségünk.

Jelenünkben a művészi minőség problémája közvetlenül fenyegeti a filmet, de az üzletelő filmkölcsönző vállalatok munkáját sem dicsérhetjük, a szemlék zsúrijeinek furcsa döntéseivel pedig már csak a humoristák foglalkoznak.

Szükséges egyáltalán feltenni a kérdést, hogy miért van válságban a jugoszláv film?